

Погрібний І. М.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доцент

Особливості формування правової системи сучасної України

Практика світового розвитку свідчить, що сучасне суспільство з його складними відносинами може найефективніше управлятися за умови розвиненості всіх форм права, що утворюють єдину систему.

Саме тому важливим стає питання про місце системи юридичних джерел права в правовій системі, зокрема, і в соціальній системі загалом, що, в свою чергу, здатне посприяти поглибленню розуміння трансформаційних процесів у правовій системі України, визначенню міри змін правової системи в умовах євроінтеграційних процесів, наближенню системи юридичних джерел права України до стандартів Ради Європи і Європейського Союзу.

То ж, виходячи із зазначених тенденцій збагачення вітчизняної правової системи нетрадиційними для неї джерелами, хотілося б докладніше обговорити деякі з них.

Україна визнала ратифіковані Парламентом міжнародні договори частиною національного законодавства, і за рахунок них зросла роль нормативно-правових договорів серед інших юридичних джерел права. В Україні поширилася дія прецедентів Європейського суду з прав людини, а певні рішення Конституційного Суду України мають нормативну природу. Зберегли, а подекуди поновили своє значення правові звичаї (звичаї ділового обороту, торгівельні звичаї, міжнародні звичаї тощо).

Досить реальними є перспективи втілення у правовій системі України судового прецеденту як джерела права.

Беззаперечним у цьому контексті є рішення Європейського суду з прав людини. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини й основних свобод і практику Суду як джерело права. Закріплення даного положення в національному законодавстві зумовлено тим, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод наділена власним механізмом, який включає обов'язкову юрисдикцію Європейського Суду з прав людини й систематичний контроль з боку Комітету міністрів Ради Європи. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Конвенції

остаточні рішення суду щодо України є обов'язковими для всіх органів державної влади України, у тому числі й для судів.

Що ж до постанов пленумів вищих судових органів України, то визначення їх правової природи та юридичної сили традиційно є дискусійним у науці і не тільки не втратили своєї актуальності, але й стають усе частіше предметом обговорення в наукових колах.

Великий загальний загал науковців все ж вважає недоцільним, навіть неприпустимим, запровадження в Україні судового прецеденту як джерела права, хоча й вимушені визнавати збільшення його проявів на сьогоднішній день у вітчизняній правовій системі.

Однак варто вести мову не про власне судовий прецедент, запозичений із англосаксонської правової системи, а про прояв суддівської правотворчості у межах романо-германської правової системи. Концепція судової правотворчості у вітчизняній правовій системі може бути реалізована не через застосування прецедентного права, а через визнання ознак нормативності й загальнообов'язковості за інтерпретаційними актами вищих органів судової влади. Ще у далеких 70-х роках минулого сторіччя видатний теоретик права професор В. М. Горшенев наголошував на доволі великому рівні нормативності керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду

Особливо великого значення положення, закріплені в постановах Пленуму Верховного Суду України й вищих; спеціалізованих судів набувають у разі виникнення так званих формальних прогалин, під якими розуміють ситуацію, в якій правозастосовний орган намагається відновити її дійсний логічний зміст. Необхідність у цьому може виникати, наприклад, якщо норма недостатньо чи, навпаки, надто конкретизована, а також у разі помилкового викладення тексту правової норми, зумовленого прорахунками законодавчої техніки чи грубими редакційними помилками. Цей вид прогалин може виникати й унаслідок наявності в законодавстві застарілих нормативних приписів або істотно змінених за змістом самих суспільних відносин, що призводить до того, що розрив між регулюючою суспільні відносини нормою й самими відносинами стає критичним. У такій ситуації постанови Пленуму Верховного Суду України й вищих спеціалізованих судів відіграють надзвичайно важливу роль.